

1.1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

บทบาทของนาฏศิลป์ที่สำคัญอย่างหนึ่ง ที่มีมาตั้งแต่ยุคโบราณ นั่นก็คือ การใช้นาฏศิลป์ในการประกอบพิธีกรรม เพื่อใช้เป็นเครื่องแสดงสิ่งที่มีพลังพิเศษหรือเป็นอำนาจเหนือธรรมชาติให้เข้ามาสิงสถิตย์ในตนหรือผ่านตน ไปยังผู้ที่ต้องการรับอิทธิฤทธิ์เหล่านั้น¹ เพราะในสมัยโบราณก่อนที่พระพุทธศาสนาจะเผยแพร่เข้ามาสู่ดินแดนอุษาคเนย์ ชาวพื้นเมืองดั้งเดิมนั้นนับถือสิ่งที่เหนือธรรมชาติมาก่อน ดังนั้นจึงต้องมีการพ้อนรำเพื่อวัตถุประสงค์ต่างๆ เช่น เพื่อเป็นการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อเป็นการรักษาโรค เพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์ เป็นต้น

การศึกษานาฏศิลป์ในพิธีกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในประเทศไทย มีการศึกษากันมาพอสมควร เช่น การพ้อนผีมดซอนเม็ง การพ้อนผีฟ้านางเทียม เป็นต้น นาฏศิลป์ที่ปรากฏอยู่ในพิธีกรรมในลักษณะดังกล่าวยังมีอีกกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งของประเทศไทยที่มีความน่าสนใจนั่นก็คือ มอญ

มอญ เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่เก่าแก่มาก น่าจะอยู่ในดินแดนอุษาคเนย์มากกว่า 2,000 ปีมาแล้ว² มีถิ่นฐานเดิมอยู่ทางตะวันตกของประเทศจีนมีภาษาพูดเป็นของตนเอง อยู่ในกลุ่มภาษามอญ-เขมร³ แล้วอพยพลงมาอยู่ทางตอนล่างของประเทศพม่าในปัจจุบัน ในอดีต มอญเป็นชนชาติหนึ่งที่มีความเจริญรุ่งเรืองจนสามารถแผ่ขยายอำนาจของอาณาจักรในดินแดนสุวรรณภูมิ เพราะเชื่อกันว่าเป็นกลุ่มชนที่เคยอาศัยอยู่ในอาณาจักรทวารวดี⁴ ที่มีความเจริญรุ่งเรืองอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งเป็นดินแดน

¹ สุรพล วิรุฬห์รักษ์, นาฏศิลป์ปริทรรศน์, (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., 2543), หน้า 15.

² นิธิ เอียวศรีวงศ์, “มอญศึกษา” ใน ลุ่มแม่น้ำแม่กลอง ประวัติศาสตร์ ชาติพันธุ์ “เครือญาติ” มอญ ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ สุจิตต์ วงษ์เทศ, บรรณาธิการ (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, 2547), หน้า 12.

³ สุภรณ์ โอจริญ, มอญในเมืองไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานสนับสนุนการวิจัย มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมานุษยศาสตร์, 2541), หน้า 1.

⁴ ยอช เซเคต์, “มอญในทวารวดี” แปลโดย เพ็ญศิริ เจริญพจน์, ใน ยอช เซเคต์ กับตะวันออกศึกษา : รวบรวมบทความแปล, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2542), หน้า 166.

ของประเทศไทยในปัจจุบัน ได้รับอิทธิพลทางการปกครองและการนับถือพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทมาจากมอญ อีกทั้งหลักฐานจารึกต่างๆ ที่พบในอาณาจักรทวารวดี ก็มีการจารึกเป็นภาษามอญ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ชาวมอญมีความใกล้ชิดกับคนไทยมาตั้งแต่อดีต และได้มีการติดต่อสื่อสารและแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมมาตั้งแต่สมัยโบราณ เนื่องจากอาณาจักรมอญเป็นรัฐกึ่งชนระหว่าง ไทยกับพม่า และในช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยาของไทย พม่าต้องการที่จะรวมอาณาจักรมอญเป็นส่วนหนึ่งของพม่า จึงมีการต่อสู้กันระหว่างมอญและพม่าอยู่เนื่อง ทำให้ชาวมอญอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในไทยเป็นระลอก เส้นทางการอพยพนั้นมีหลายทางด้วยกัน

จังหวัดราชบุรีเป็นจังหวัดที่เป็นเส้นทางการอพยพของชาวมอญจากด้านเจดีย์สามองค์เรื่อยมาตามลำน้ำแม่กลอง อีกทั้ง มีชายแดนติดกับประเทศพม่า ด้านตะวันตกติดกับจังหวัดทวาย ของประเทศพม่าซึ่งเป็นจังหวัดหนึ่งของพม่าที่มีชาวมอญอาศัยอยู่ หากเราไม่ได้มองกันที่เส้นแบ่งเขตแดนประเทศแล้ว จังหวัดราชบุรี ถือว่ามีความใกล้ชิดกับชาวมอญมากที่สุดจังหวัดหนึ่ง ที่มีชาวมอญอพยพมาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก

ชาวไทยเชื้อสายมอญในจังหวัดราชบุรี มีการตั้งถิ่นฐานกันอยู่กระจัดกระจายตามพื้นที่ต่างๆ ของจังหวัดราชบุรี บริเวณที่ตั้งถิ่นฐานกันอยู่หนาแน่นที่สุด คือ บริเวณริมแม่น้ำแม่กลอง อำเภอบ้านโป่งและอำเภอโพธาราม ชุมชนชาติพันธุ์มอญในบริเวณนี้ยังคงรักษาวัฒนธรรมความเชื่อดั้งเดิมเรื่องการนับถือผีอยู่ ผีที่ชาวมอญนับถือคือ ผีบรรพบุรุษ มีการนับถือกันต่อมาจากรุ่นสู่รุ่น โดยลูกชายคนโตของบ้านจะเป็นผู้ที่สืบทอด เรียกว่า “ต้นผี” ซึ่งผีบรรพบุรุษที่นับถือนั้น เชื่อกันว่าจะอยู่ที่เสาเอกของบ้าน ชาวมอญเชื่อว่าหากทำผิดผีอย่างรุนแรง จะทำให้เจ้าของบ้านได้รับความเดือดร้อน จะต้องทำพิธี “รำผีมอญ” เพื่อเป็นการขอขมาต่อผีบรรพบุรุษ ที่ได้ทำผิดพลาดเพื่อให้ผีคุ้มครองเช่นเดิม

พิธีรำผีมอญน่าจะเป็นพิธีกรรมเก่าแก่อย่างหนึ่งของชาวมอญ ที่อยู่คู่กับชาวมอญก่อนรับวัฒนธรรมการนับถือพระพุทธศาสนาจากประเทศอินเดีย ดังที่ ยอร์ช เซเดส์ กล่าวไว้ว่า คนในดินแดนอุษาคเนย์นั้นมีลักษณะความเจริญเฉพาะของแถบนี้ นั่นคือการนับถือผีและวิญญาณ บูชาบรรพบุรุษ และเทพเจ้าแห่งแผ่นดิน⁵

⁵ ศูนย์วัฒนธรรมอำเภอบ้านโป่ง, “ชาวมอญในราชบุรี ประเพณีมอญ” ของดีเมืองราชบุรี, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานจังหวัดราชบุรี, 2532), หน้า 38.

⁶ D.G.E. Hall, ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ : สุวรรณภูมิ-อุษาคเนย์ ภาคพิศดาร(1-2), พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2549) หน้า 10.

พิธีรำผีมอญมีความเกี่ยวข้องกับระบบความเชื่อเรื่องผี พิธีกรรมดังกล่าวมีบทบาทสำคัญต่อครอบครัวและสังคมชาวมอญ การประกอบพิธีกรรมเป็นการนำความรุ่มเย็นเป็นสุขมาสู่ครอบครัว หรือเพื่อลบล้างความผิด ความกลัว กฎข้อห้ามบางประการ และยังได้แสดงถึงวัฒนธรรมรูปแบบเดิมที่ยังคงเด่นชัดของกลุ่มชนเชื้อสายมอญแถบลุ่มแม่น้ำแม่กลอง

ในการประกอบพิธีรำผีมอญนี้ ผู้ที่มีความสำคัญที่สุดคือ “โด้ง” เป็นภาษามอญ หมายถึง คนทรง หรือผู้ประกอบพิธีรำผีมอญ ซึ่งโด้งจะเป็นผู้ที่มีความรู้ในการจัดพิธีรำผี เป็นผู้ที่สามารถติดต่อกับผีบรรพบุรุษได้ และสามารถดำเนินพิธีรำผีให้เป็นไปตามขั้นตอนที่ถูกต้องเพื่อให้ผีบรรพบุรุษพอใจและให้อภัยลูกหลานที่ได้กระทำความผิด หรือคุ้มครองให้หายจากอาการเจ็บป่วยต่างๆ จะใช้กระบวนการทำรำเป็นองค์ประกอบหลักในการดำเนินพิธีรำผีมอญ มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการเชิญผีบรรพบุรุษให้มารับเครื่องเซ่นต่างๆ ที่ลูกหลานจัดเตรียมไว้ให้ นำคนในตระกูลที่จัดพิธีรำผีรำเพื่อเชิญผีบรรพบุรุษให้มาพบปะกับลูกหลานเพื่อให้เกิดความพอใจ และยกโทษให้กับสิ่งที่ลูกหลานทำผิดผี

ในอำเภอโพธาราม มี โด้ง ผู้ประกอบพิธีรำผีมอญ มีเพียงคนเดียวเท่านั้น คือ นางสมจิตร หลวงพันเทา เป็นชาวบ้านวัดเกาะ ตำบลสร้อยฟ้า อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี ปัจจุบัน นางสมจิตร อายุประมาณ 76 ปี รับประกอบพิธีรำผีมอญมาเป็นระยะเวลาประมาณ 17 ปี

การสืบทอดกระบวนการทำรำที่ใช้ประกอบพิธีรำผีมอญของ โด้งสมจิตร หลวงพันเทา มีการสืบทอดต่อกันมาหลายชั่วอายุคน ซึ่งกระบวนการทำรำที่ถ่ายทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นเป็นกระบวนการทำรำที่มีมาแต่โบราณ และเชื่อว่าเป็นทำรำดั้งเดิมมาจากเมืองมอญ เพราะกระบวนการทำรำดังกล่าวมีการสืบทอดกันต่อมาไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ เนื่องจากมีความเชื่อว่าหากรำไม่เหมือนเดิมหรือรำผิด ทำให้พิธีรำผีมอญนั้นไม่เป็นผล จึงทำให้มีการถ่ายทอดที่เคร่งครัด ดังนั้นหากต้องการศึกษาลักษณะของนาฏศิลป์ของชาวมอญ ที่นอกเหนือจากรำมอญที่เป็นที่รู้จักกันดีในประเทศไทยแล้ว กระบวนการทำรำที่ใช้ประกอบพิธีรำผีมอญน่าจะเป็นข้อมูลอีกทางหนึ่งในการศึกษาลักษณะของนาฏศิลป์ของชาวมอญ

จากความสำคัญดังกล่าว ผู้วิจัยจึงเกิดความสนใจที่จะศึกษากระบวนการทำรำผีมอญของ โด้งผู้ประกอบพิธี เพื่อเป็นการเก็บข้อมูลรูปแบบนาฏศิลป์พื้นบ้านประเภทนี้ไว้ ดังที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น รำผีมอญในจังหวัดราชบุรีนี้มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง ซึ่งในพิธีกรรมก็ปรากฏนาฏศิลป์เข้ามาเป็นกระบวนการหลักในการดำเนินพิธี ทำให้เห็นถึงการนำนาฏศิลป์มาใช้ในการประกอบพิธีกรรม กระบวนการทำรำในพิธียังเป็นเอกลักษณ์ และมีการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น มีระบบการสืบทอดที่เคร่งครัด ดังนั้นผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาเพื่อเป็นการอนุรักษ์ทางหนึ่ง และใช้เป็นข้อมูลทางนาฏศิลป์ของชาวไทยเชื้อสายมอญในเขตจังหวัดราชบุรีอีกทางหนึ่งด้วย

1.2. วัตถุประสงค์การวิจัย

1. ศึกษาองค์ประกอบและรูปแบบพิธีรำผีบมอญ ซึ่งเป็นพิธีกรรมของชาวมอญใน จังหวัดราชบุรี
2. วิเคราะห์รูปแบบและกระบวนการรำของผู้ประกอบพิธีรำผีบมอญ

1.3. ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตของเนื้อหา มุ่งศึกษาถึงกระบวนการทำรำผีบมอญ ของนางสมจิตร หลวงพันเทา ผู้ประกอบพิธีรำผีบมอญ อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี

ขอบเขตของพื้นที่ ขึ้นอยู่กับพื้นที่ที่นางสมจิตร หลวงพันเทา ผู้ประกอบพิธีรำผีบมอญ เดินทางไปประกอบพิธี

ขอบเขตของระยะเวลา มีนาคม 2551 – มีนาคม 2552

1.4. วิธีดำเนินงานวิจัย

1. เก็บรวบรวมข้อมูลเอกสารจาก ห้องสมุดของมหาวิทยาลัยต่างๆ และพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน
2. เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม โดยการสังเกตการณ์ การสัมภาษณ์ การจดบันทึกภาคสนาม ในรูปแบบต่างๆ
3. ตรวจสอบข้อมูล ด้วยการ เปรียบเทียบข้อมูล การศึกษาเพิ่มเติม และการสอบถามมากกว่า 1 ครั้ง
4. นำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์และสังเคราะห์แล้วนำเสนอเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ในลักษณะของการพรรณนา โดยแบ่งหัวข้อตามบทดังนี้

บทที่ 1 บทนำ

- 1.1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา
- 1.2. วัตถุประสงค์ของงานวิจัย
- 1.3. ขอบเขตของงานวิจัย
- 1.4. วิธีดำเนินงานวิจัย
- 1.5. นิยามศัพท์ที่ใช้ในงานวิจัย
- 1.6. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

บทที่ 2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

- 2.1. ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง
- 2.2. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย

- 3.1. รูปแบบงานวิจัย
- 3.2. ระยะเวลาดำเนินการวิจัย
- 3.3. การเก็บรวบรวมข้อมูล
- 3.4. การตรวจสอบข้อมูล
- 3.5. การวิเคราะห์ข้อมูล

บทที่ 4 พิธีรำผีพมอญ อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี

- 4.1. จังหวัดราชบุรี
 - 4.1.1. ลักษณะทั่วไป
 - 4.1.2. ประวัติความเป็นมา
- 4.2. ชวามอญในจังหวัดราชบุรี
- 4.3. ความเชื่อเรื่องผีของชวามอญ
 - 4.3.1. ผีเจ้า
 - 4.3.2. ผีทั่วไป
 - 4.3.3. ผีบรรพบุรุษ
- 4.4. โด่งสมจิตร หลวงพันเทา
 - 4.4.1. ประวัติส่วนตัว
 - 4.4.2. การสืบทอดกระบวนทำรำ
 - 4.4.3. การบริหารจัดการ การประกอบพิธีรำผีของโด่ง
- 4.5. พิธีรำผีพมอญ
- 4.6. องค์ประกอบพิธีรำผีพมอญ ของโด่งสมจิตร หลวงพันเทา
 - 4.6.1. วัน เวลาในการจัดงาน
 - 4.6.2. สถานที่
 - 4.6.3. อุปกรณ์
 - 4.6.4. เครื่องเซ่นที่ใช้ในการประกอบพิธี
 - 4.6.5. ผู้ร่วมงานพิธี
 - 4.6.6. คนตรีที่ใช้ในการประกอบพิธี
- 4.7. ขั้นตอนของพิธีรำผีพมอญ ของโด่งสมจิตร หลวงพันเทา

4.8. การวิเคราะห์พิธีรำผีมอญ ของโด่งสมจิตร หลวงพันเทา

บทที่ 5 กระบวนการรำผีมอญ ของนางสมจิตร หลวงพันเทา

5.1. กระบวนการรำผีมอญ ของนางสมจิตร หลวงพันเทา

5.1.1. กระบวนการรำหลัก

5.1.2. กระบวนการรำเฉพาะขั้นตอนที่โด่งรำเดี่ยว

5.1.3. กระบวนการรำเฉพาะขั้นตอนที่โด่งเป็นผู้รำนำ ให้ผู้รำ รำตาม

5.2. การวิเคราะห์กระบวนการรำ

บทที่ 6 สรุปผลและข้อเสนอแนะ

1.5. นิยามศัพท์ที่ใช้ในงานวิจัย

- พิธีรำผีมอญ** - พิธีกรรมเลี้ยงผีบรรพบุรุษของชาวมอญ ที่กระทำขึ้นเนื่องจากคนในตระกูลได้สัญญากับผีบรรพบุรุษว่าจะจัดพิธี โดยมีการรำรำประกอบการบรรเลงดนตรีและจัดเลี้ยงอาหาร
- กินทั้งยืน** - การประกอบพิธีรำผีมอญ เนื่องจากการเลี้ยงผีที่มีทั้งการเลี้ยงผีและการรำรำ จึงเป็นที่มาของคำว่า กินทั้งยืน
- กินทั้งนั่ง** - การประกอบพิธีเลี้ยงผี เมื่อคนในตระกูลได้สัญญากับผีบรรพบุรุษว่าจะจัดพิธีเลี้ยงผี โดยจัดอาหารมาเช่น ไหว้ที่เสาศีซึ่งผีผีผีผีแขวนอยู่
- โด่ง** - ผู้ประกอบพิธีรำผีมอญ ในอดีตโด่งมีทั้งโด่งผู้ชายและ โด่งผู้หญิง ปัจจุบัน โด่งที่พบในประเทศไทยส่วนใหญ่เป็น โด่งผู้หญิง
- ผู้ช่วยโด่ง** - ผู้ช่วยของโด่งในการประกอบพิธีรำผีมอญ ซึ่งจะคอยหยิบอุปกรณ์ ที่ใช้ในพิธีส่งให้โด่ง เป็นคนแต่งตัวให้ผู้รำหรือบางครั้งรำแทนโด่ง
- ต้นผี(โกนอะหลก)-** ผู้รับสืบทอดดูแลผีบรรพบุรุษ โดยรับสืบทอดทางฝ่ายชาย บางท้องถิ่นเป็นลูกชายคนโตของตระกูล หรือลูกชายคนเล็ก หรือลูกชายคนใดคนหนึ่งที่ได้รับสืบทอดดูแลผีบรรพบุรุษ ต้องมีบ้านเป็นของตนเองและบูชาผีบรรพบุรุษที่เสาศีเอกของบ้าน หรือที่เรียกว่าเสาศี

- โรงพิธี - สถานที่จัดพิธีรำผีมอญ โครงสร้างเป็นกระโจมขนาดใหญ่ ประกอบด้วยไม้ไผ่ หลังคามุงจาก มีการตกแต่งภายในและภายนอก ตามรูปแบบที่กำหนดไว้เป็นระเบียบที่ซัดถือสืบต่อกันมา
- โรงรำผี (โง้งเหนาะ)- สถานที่ภายในโรงพิธีที่แบ่งเป็นส่วนประกอบพิธีรำผีมอญ ภายในโรงรำผีประกอบด้วย โรงปลูกด้วยไม้ไผ่เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า จักตอกสานทำเป็นหลังคา มีแท่นวางเครื่องบูชา มีเสาสูงแขวนเกลือ และหมวกไว้หน้าเรือน มีต้นหว้าอยู่หน้าโรงผี มีไม้กระดานปูจาก ต้นหว้าไปสู่โรงรำผี บนหลังคามีกรวยดอกไม้ห้อยอยู่และมีผ้าผูกโยงลงมาจากหลังคาโรงรำผี
- ผ้าเชิญผี (หยาดทะเลย์) - เป็นผ้าผืนยาวที่ผูกโยงจากหลังคาโรงรำผี ยาวลงมาถึงพื้น เป็นผ้าที่ เชื่อมโยงระหว่างผีกับผู้รำ เมื่อผู้รำรำอยู่แล้วผีก็จะเข้าร่าง เมื่อผีจะออกก็เดินเข้ามาจับผ้าผี แล้วนอนลงกับพื้น โรงรำผี ผีก็จะออกจากร่าง
- ผู้รำ - ต้นผี ลูกหลาน อาจเป็นลูกสาวหรือลูกสะใภ้ หรือแขกที่มาร่วมในงาน ฝ่ายหญิงที่เข้ามานั่งในโรงผี แล้วรำตามผู้ประกอบพิธีหรือ โด้ง โดยโด้งจะเป็นคนรำนำ ผู้รำ จะรำตาม
- โกนลุมตา - ลูกสาวในตระกูลของคนมอญ

1.6. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ทราบถึงองค์ประกอบที่สำคัญของพิธีรำผีมอญ
2. ได้ทราบถึงลักษณะอันเป็นเอกลักษณ์ของกระบวนการทำรำผีมอญ อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี
3. เป็นข้อมูลเพื่อศึกษาด้านนาฏศิลป์ของชาวมอญราชบุรีต่อไป
4. เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้า หรือใช้อ้างอิงสำหรับผู้สนใจในศาสตร์แขนงนี้ต่อไป